

Кандашымше теме: Марий йўла да пайрем

36. Кумло кудымшо урок: Сўаныште

I. Text

Кодшо арнян Сапаевмыт Пўнчеръял гыч сўаныш ўжмашым налыныт. Елун шўжарже марлан лектеш. Серге шукертсек марий сўан нерген видеосўретым ыштынеже **ыл'е**. **Ынде** шонымыжым шукташ йўн лекте.

Сўан кечын Елу ден Серге ялыш толыныт. Ўдыр могырым сўанлан чыла ямде. Сўаным вашлияш веле кодын.

Кечывал велеш тўмыр, шўвыр да муро йўк уло ялым шергылтарыш. Сўан калык, мурен-куштен, кудывечыш пурыш. Сўанвате-влакын чинче да тўр дене сўрастарыме мотор вургемышт шинчам куандара. Ўдырын ача-аваже сўан унам ўстел коклаш ўжыт, нуным сийлат. Ўдырат сўан калыкым пура дене шуна. Сўан кужу жап шуйна. Сўан пытымашеш ўдырын ачаж ден аваже самырык-влаклан сугыньым пуат: «Таза, поян, кужу ўмыран лийза! Изирак деч лўдса, кугурак деч вожылза. Индеш эрган, шым ўдыран лийза! Кинде-шинчалда перкан лийже! Эр ўжарала волгалт илыза!»

Ўдыр суртышто сўан пытымеке, уло сўан калык качын ялышкыже кая. Туштат сўан умбакыже шуйна. Тўмырзў-шўвырзў-влак сўан калыкым мурыктат, куштыктат. Каче суртышто ўдыр тудын родыжлан кумалтышым опта. Серге сўаным видеокамер дене возыш.

Тачысе сүан, мутат уке, тошто сүан йўла деч ойыртегалтеш. Сүан йўлам кызыт у жаплан келыштарен эртарат. Тошто сүан йўлан шке ойыртегалтеш улмаш. Мутлан, сүаныште карт кугыза лийын. Тудо юмо деч самырык ешлан пиалым кумал йодын. Кажне ег сүаныште шке рольжым сайын пален: кө могай семым шоктышаш, могай мурым мурышаш. Сүан йўла самырык мужырым поро корныш виктарен да сай койышлан туныктен: родо-тукымым пагалаш, икте-весе дене келшен илаш.

Калыкмут

Сүан эртымеке, тўмырым огыт кыре.

II. Vocabulary

ача-ава	parents	мутат уке	of course, naturally
вашлияш (-ям)	(here:) to celebrate	ойыртегалтеш	difference, distinction
велеш	towards	пура	kvass
видео	video	пытымаш	ending, end
видеокамер	video camera, camcorder	пытымашеш	at the end
видеосүрет	video, video clip, video report	сöрастараш (-ем)	to decorate, to adorn
вожылаш (-ам)	to be ashamed, to feel shy	сугынь	blessing
возаш (-ем)	(here:) to record, to tape	сүан	wedding
йөн лектеш	an opportunity presents itself	тўмырзö	drummer
карт	priest (in Mari Traditional Religion)	тўр	embroidery
карт кугыза	elder priest	умбакыже	onward, forward
келшен илаш (-ем)	to get on well	ўжара	dawn, daybreak; dusk, sunset
кужу ўмыран	long-lived	ўжмаш	invitation
кумалтыш	prayer, praying; prayer ceremony; dowry	ўстел коклаш	to the table
марлан лекташ (-ам)	to get married (woman) /see IV.1./	чинче	spangles, tinsel, sparkles
могырым	from a side, from a direction /see III.2./	шергылтараш (-ем)	to fill something with sound
мужыр	pair, couple	шуйнаш (-ем)	to last, to go on
		шунаш (-ем)	to treat, to entertain (guests)
		шўвырзö	bagpiper, piper
		эр ўжара	dawn, daybreak

III. Grammar

1. The particles **ыл'е** and **улмаш**:

These particles have a number of usages.

a) They are used to create the forms of the compound past tenses I – see 17.III.4. (page 225) – II – see 19.III.5. (page 257) – III – see 22.III.3. (page 288) – and IV – see 26.III.2. (page 330). The positive forms of the verb *возаш (-ем)* ‘to write’ in all four compound past tenses are:

	I	II	III	IV
1Sg	возем ыл'е	возем улмаш	возенам ыл'е	возенам улмаш
2Sg	возет ыл'е	возет улмаш	возенат ыл'е	возенат улмаш
3Sg	воза ыл'е	воза улмаш	возен ыл'е	возен улмаш
1Pl	возена ыл'е	возена улмаш	возенна ыл'е	возенна улмаш
2Pl	возеда ыл'е	возеда улмаш	возенда ыл'е	возенда улмаш
3Pl	возат ыл'е	возат улмаш	возеныт ыл'е	возеныт улмаш

The compound forms using **ыл'е** (I and III) are, generally speaking, used in reference to actions that were directly observed, rather than inferred. The compound past tenses using *улмаш*, on the other hand, tend to imply an uncertainty of sorts, or an inference – in some cases also that an event was unexpected and surprising.

b) The particles are used to create past-tense forms of a number of constructions such as the necessitive construction using the infinitive in *-ман* – see 8.III.4. (page 121) – or the desiderative – see 11.III.1. (page 157). The particles are simply placed after the present-tense forms, positive or negative:

Мылам кайыман.	I have to go.
Мылам кайыман ыл'е.	I had to go.
Мылам кайыман улмаш.	It turns out I would have had to go.
Мылам кайыман огыл.	I do not have to go.
Мылам кайыман огыл ыл'е.	I did not have to go.
Мылам кайыман огыл улмаш.	It turns out I did not have to go.

The complete past-tense paradigms of the desiderative in the past tense are given below. Note that first-person forms with *улмаш* are not customary due to semantic restriction, as it is uncommon for speakers to not have been aware of their desires.

	Positive	Negative
1Sg	толнем ыл'е	ынем тол ыл'е
2Sg	толнет ыл'е	ынет тол ыл'е
3Sg	толнеже ыл'е	ынеж тол ыл'е
1Pl	толнена ыл'е	ынена тол ыл'е
2Pl	толнеда ыл'е	ынеда тол ыл'е
3Pl	толнешт ыл'е	ынешт тол ыл'е

	Positive	Negative
1Sg	толнем улмаш	ынем тол улмаш
2Sg	толнет улмаш	ынет тол улмаш
3Sg	толнеже улмаш	ынеж тол улмаш
1PI	толнена улмаш	ынена тол улмаш
2PI	толнеда улмаш	ынеда тол улмаш
3PI	толнешт улмаш	ынешт тол улмаш

As was the case in the compound past tense, forms using *ыл'е* tend to refer more to direct observations, and forms using *улмаш* more to second-hand information, inferences, etc. Furthermore, the forms with *улмаш* are frequently used when the expressed desire or necessity is counterfactual, i.e., was not satisfied, or if the necessity or desire was not known at the time.

Серге шукертсек марий сүан нерген видеосүретым <u>ыштынеже ыл'е</u> .	Serge wanted to make a video about a Mari wedding for a long time.
Мый денем <u>кутырынет улмаш</u> гын, молан йынгыртен отыл?	If you wanted to talk to me, why didn't you call?
Тылат актёрлан тунемаш <u>кайыман ыл'е</u> .	You should have studied acting.
Уроклан Йыван Кырлян почеламутшым <u>тунемман улмаш</u> .	(We) had to study Yyvan Kyrlya's poem for the lesson.

c) The particles can be used as the third person singular past-tense forms of the verb *улаш* (-ам) 'to be'. The form *ыл'е* is the usual form in the simple past tense I – see 12.III.4. (page 171). In the simple past tense II, the forms of *лияш* (-ям) 'to be, to become' are more commonly used, and the form *улмаш* alternates with the form *лийын*. Also in this function, the usage of *улмаш* implies second-hand information, circumstances that were not directly observed, etc.

Тиде верыште, шарнем, ондак пöрт <u>ыл'е</u> .	I remember, there used to be a house in this place.
Шүдö ий ончыч ялыштына черке <u>улмаш</u> .	There was a church in our village a hundred years ago.
Петя изиж годымак пеш ушан <u>ыл'е</u> .	Petya was already quite smart when he was little.
Книгаште мемнан ешна нергенат возымо <u>улмаш</u> .	There is something written about our family as well in the book.

2. Necessitive construction -шаш + улаш (-ам) 'to be' in the past tense:

This construction – see 28.III.2. (page 354) – can be used in the past tense as well. The past tense forms are generally formed in the same manner desiderative past-tense forms detailed above are. Note however alternative forms in the first past tense using the respective person-marked simple past tense I forms of the verb *улаш* (-ам) – see 12.III.4. (page 171): *лудшаш улам ыле ~ лудшаш ылым* 'I had to read'.

	Positive	Negative
1Sg	лудшаш улам ыл'е/ыльым	лудшаш омыл ыл'е
2Sg	лудшаш улат ыл'е/ыльыч	лудшаш отыл ыл'е
3Sg	лудшаш ыл'е	лудшаш огыл ыл'е
1PI	лудшаш улына ыл'е/ыльна	лудшаш огынал (онал) ыл'е
2PI	лудшаш улыда ыл'е/ыльда	лудшаш огыдал (одал) ыл'е
3PI	лудшаш улыт ыл'е/ыльыч	лудшаш огытыл ыл'е

	Positive	Negative
1Sg	лудшаш улам улмаш	лудшаш омыл улмаш
2Sg	лудшаш улат улмаш	лудшаш отыл улмаш
3Sg	лудшаш улмаш	лудшаш огыл улмаш
1PI	лудшаш улына улмаш	лудшаш огынал (онал) улмаш
2PI	лудшаш улыда улмаш	лудшаш огыдал (одал) улмаш
3PI	лудшаш улыт улмаш	лудшаш огытыл улмаш

The forms with *улмаш* again tend to be used in reference to second-hand information, and in reference obligations that were not satisfied. They are comparable to the English construction 'should have': 'I should have written her a letter.'

Йыван пашажым ныл шагатлан <u>пытарышаш ыл'е</u> .	Yyvan had to get his work done by four.
Йыван пашажым ныл шагатлан <u>пытарышаш улмаш</u> .	Yyvan should have gotten his work done by four.
Кутырен келшенна вет: <u>толшаш отыл ыл'е</u> . Молан толынат?	But we agreed that you don't have to come. Why did you?
Тидым н'игö <u>палышаш огыл улмаш</u> , а ме чылалан каласенна.	Nobody was supposed to know this, but we told everybody.
Тенгечак <u>вашлийшаш улына ыл'е</u> , но вашлийын кертын онал.	We were supposed to meet yesterday, but we weren't able to.

3. Unproductive separative marker *-(ы)м*:

This ending, equal in appearance to the accusative, can be attached to a select few nouns to mark a motion away from something: *могыр* 'side, direction', *могырым* 'from a side, from the direction'; *вел* 'side, area', *велым* 'from the side, from the area'. It is similar in usage to the equally unproductive suffix *-ч(ын)* – see 16.III.1. (page 209).

Note that numerous compounds ending in *-вел*, or *-бал*, take this ending, as well as other unproductive case suffixes. Inflected forms of the nouns *касвел* 'west' and *олимпбал* 'bench' using unproductive suffixes:

Motion toward		No motion		Motion away from	
касвек(е)	(into the)	касвелне	(in the)	касвеч(ын)	from the
касвелан	west	касвелан	west	касвелым	west
олимпбак(е)	onto the	олимпбалне	on the	олимпбач(ын)	from the
олимпбалан	bench	олимпбалан	bench	олимпбалым	bench

Касвелым виян мардеж пуалеш.	A strong wind is blowing from the west.
Йүдвелым мемнан деке циклон лишемеш.	A cyclone is approaching from the north.
Мемнан могырым кертме семын полшаш сөрена.	We from our side promise to help as much as we can.
Те мыйым англичанла туныктеда гын, мыйшке велым тендам марла туныктен кертам.	If you teach me English, I (from my side) can teach you Mari.

4. Reduplication:

Reduplication is a not uncommon method to form new words in Mari. Different forms of reduplication can be distinguished. One possibility is the simple repetition of the same word, this typically expressing heightened intensity or expressivity – see 3.IV.4. (page 73). This phenomenon is called full reduplication.

угыч	again	угыч-угыч	again and again
коклан	occasionally	коклан-коклан	from time to time
канде	blue	канде-канде	very blue

Another common method is partial reduplication, in which the word is repeated with some alterations. The word first occurs in its base form, and then is repeated with one of its vowels replaced with another one, and sometimes some changes to its consonants as well.

кадыр	crooked	кадыр-гудыр	crooked
тыгыде	small	тыгыде-тагыде	small, tiny
шүк	junk, rubbish	шүкшак	junk, rubbish

Note here that while the words *кадыр*, *тыгыде* and *шүк* exist on their own, the second components of the reduplicated forms do not.

In still another form of reduplication the meaning of an adjective beginning with the structure CVC can be intensified through the prefixation of this CVC element with the second C becoming *п*.

шем(е)	black	шеп-шем(е)	jet-black, pitch-black
таза	healthy	тап-таза	quite healthy
тыныс	quiet	тып-тыныс	completely peaceful

5. *тудо* '(s)he' + Postposition:

When the pronoun *тудо* is followed by the postpositions *дек(е)* 'to', *ден(е)* 'with' and *деч(ын)* 'from, of', the postposition can be attached directly to the stem, with the final vowel of the stem being deleted. Alternatively, the postpositions can follow the genitive form *тудын*, in which case they are written separately – see 16.III.5. (page 213).

Genitive + Postposition	Melded form	Meaning
тудын дек(е)	туддек(е)	to him/her
тудын ден(е)	тудден(е)	with him/her
тудын деч(ын)	туддеч(ын)	from him/her

IV. Words and word usage

1. Getting married:

Different phrases are used for men and women in this context.

марлан каяш (-ем) марлан лекташ (-ам) марлан мияш (-ем) марлан толаш (-ам)	to get married (woman, to a man)
марлан налаш (-ам) Ўдырым налаш (-ам) ватым налаш (-ам)	to get married (man, to a woman)
мужыранаш (-ам) ушнаш (-ем)	to get married (neutral)

The choice of the phrase also depends on the framing. The phrases *марлан каяш (-ем)* and *марлан лекташ (-ам)* are primarily used from the perspective of the bride and her family – which the bride leaves when she gets married – whereas the phrases *марлан мияш (-ем)* and *марлан толаш (-ам)* are used from the perspective of the groom and his family – which the bride enters when she gets married.

Мылам <u>марлан миет?</u>	Will you marry me?
Елу Сергейлан 2005-ше ийыште <u>марлан лектын.</u>	Yelu married Sergey in 2005.
Сергей 2005-ше ийыште Елум <u>марлан налын.</u>	Sergey married Yelu in 2005.
Елу ден Сергей 2005-ше ийыште <u>мужыраныныт.</u> ~ Елу ден Сергей 2005-ше ийыште <u>ушненыт.</u>	Yelu and Sergey got married in 2005.

2. 'to go':

The words *каяш (-ем)*, *кошташ (-ам)*, *лекташ (-ам)*, *мияш (-ем)*, *ошкылаш (-ам)*, *эрташ (-ем)* and *кудалаш (-ам)* can all be translated as 'to go' in some contexts, but are in many situations not interchangeable. The difference between the verbs *каяш (-ем)* and *кошташ (-ам)* was previously discussed – see 3.IV.7. (page 73).

a) *каяш (-ем)* 'to go, to leave': This verb is used in reference to a one-way movement. It often also indicates that somebody is no longer present at the speaker's location. While the verb implies that a movement is carried out on foot, it can also be used in reference to trips conducted by other means of transportation – car, bus, train, airplane, etc.

Йоча кызыт йолташыж-влак дене школыш <u>ка</u> .	The child is leaving for school with its friends now.
Йоча школыш <u>каен.</u>	The child has gone to school.
Мый эрла Москош каем.	I'm going to Moscow tomorrow.

b) кошташ (-ам) 'to go': This verb is used in reference to habitual or repeated trips, to movement without a clear direction, or trip to a destination and back again.

Мый кажне кечын кандаш шагатлан школыш <u>коштам</u> .	I go to school at eight o'clock every day.
Мыйын йочам ынде школыш <u>коштеш</u> .	My child already goes to school.
Тендан йочада <u>коштеш</u> ?	Is your child (already) walking?

c) лекташ (-ам) 'to go, to leave': This verb emphasizes the departure from somewhere.

Йоча мөнгө гыч 7 шагатлан <u>лектеш</u> .	The child leaves home at 7 o'clock.
---	-------------------------------------

d) мияш (-ем) 'to go, to come': This verb lays the emphasis on the arrival at a destination, a movement up to a destination, etc. It can also be used in reference to a trip to a destination and back again – i.e., when one uses this verb to say that one went somewhere, it is implied that one has since returned from there.

Йоча школыш <u>мия</u> да уроклан ямдылалташ тўналеш.	The child goes to school and starts preparing for class.
Таче врач <u>деке миенам</u> .	I went to the doctor's today.

e) ошкылаш (-ам) 'to walk, to pace, to stride': This verb explicitly states that a movement occurs on foot.

Йоча школыш эркын <u>ошкылеш</u> .	The child is slowly walking to school.
------------------------------------	--

f) эрташ (-ем) 'to go, to pass, to cross': This verb indicates movement by, past, through, across or over something. It can also be used transitively, with the object of the verb marking the distance travelled.

Школыш кайымыж <u>годым</u> йоча почто воктеч <u>эрта</u> .	When going to school, the child passes the post office.
Школышко <u>корным</u> йоча 10 минутышто <u>эрта</u> .	The child walks the way to school in 10 minutes.

g) кудалаш (-ам) 'to go, to drive, to ride': This verb is used when one travels by car, train, bus, bicycle, motorbike, horse, etc.

Йоча-влак школыш <u>автобус</u> дене <u>кудалыт</u> .	The children are going to school by bus.
Финн студент-влак <u>Марий Элышке</u> кунам <u>кудалшаш улыт</u> ?	When do the Finnish students have to go to Mari El?

3. Auxiliary constructions:

Note the usage of the following verbs in aspectual auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226):

a) эртараш (-ем) ‘to lead, to take’: This verb can be paired with intransitive and transitive verbs alike, and indicates that an action is carried out over a long time period.

Финн йолташем Йошкар-Олаште ик ий илен эртарен.	My Finnish friend lived in Yoshkar-Ola for a year.
Черетыште кок шагат шинчен эртаренна.	We spent two hours sitting in line.

b) сенаш (-ем) ‘to win, to defeat’: This verb is used to indicate the successful execution of a task. It is coupled with transitive and intransitive verbs alike.

Таче эрдене вич шагатлан кын’ел сененам.	I managed to get up at five this morning.
Мый тыгай неле чемоданым нумал ом сене. Полшо, пожалуйста!	I can’t carry such a heavy suitcase. Help me, please!
Экзаменым сдатлен сенет гын, мый тылат компьютерым пӧлеклем.	If you pass the exam, I will give you a computer.

c) мияш (-ем) ‘to go, to come’: This verb is paired with transitive and intransitive verbs, and indicates that an action is carried out over a long time, with the effects of said action possibly increasing gradually with time.

Кочкышлан акше кузе кўзен мия!	How the price for food is rising!
Пашат ушнен мийыже!	May your work prosper!
Вийна эркын пытен мия.	Our power is slowly being depleted.

The verb can also be used as a directionality marker, and indicate that a movement is carried out up to a certain limit.

Аважым ужын, изи Эчук вигак туддек куржын миен.	Seeing his mother, little Echuk ran right up to her.
Петя деке кок дельфин ийын миен.	Two dolphins swam up to Petya.
Пӧртна деке палыдыме машина кудал миен.	A strange car drove up to our house.

V. Exercises

1. Rewrite the following sentences in all persons.

- 1) Мыят тиде книгам налнем ыл’е.
- 2) Мыят кинош ынем кай ыл’е.
- 3) Мыят Озангыш кайышаш ыльым.
- 4) Тенгече н’игушкат кайышаш омыл ыл’е.

2. Translate the following sentences into English.

- 1) Изием годым «Пеледыш» ансамбльыш коштам ыл'е.
- 2) Пашаште лиймем годым эргым *футболла модеш улмаш, а мыйже шоненам, тудо *эртак тунемеш.
- 3) Толмыж деч ончыч Васлий мылам кок гана йынгыртен ыл'е.
- 4) Вара веле ужнам: Миклай мылам кок *электрон серышым колтен улмаш.
- 5) Экскурсийыш ынет кай гын, ондакак каласыман ыл'е.
- 6) Тиде *кампетым налман огыл улмаш: н'имынярат тамле огыл.
- 7) Йыван изи годсек врач лийнеже ыл'е. Школыштат, шарнем, *биологийым эн чот йöратен.
- 8) Шукерте огыл газетыште лудым, пуйто те *клоун лийнеда улмаш. Тиде мыскара огыл?
- 9) Вич минут ончыч тудо эше весела ыл'е, а кызыт *шортеш.
- 10) 50 ий ончыч тыште школ улмаш.

* *футбол* 'soccer, football', *эртак* 'always, constantly', *электрон* 'electronic', *кампет* 'sweets', *биологий* 'biology', *клоун* 'clown', *шортеш (-ам)* 'to cry'

3. Put the following sentences into the (first) past tense.

- 1) Шочмын икымше гана у пашашке лекшаш улам.
- 2) Тиде *спортсмен Олимпиадыш кудалшаш огыл.
- 3) Вашке *шольым деч серыш толшаш.
- 4) *Кылменат гын, йўштым йўшаш отыл.
- 5) Экзаменлан чылам палышаш улыда.
- 6) Ваня ден Катя кунам вашлийшаш улыт?
- 7) *Экспедицийышке мыняр жаплан кайышаш улат?
- 8) Тиде мемнан пашана – те н'имат ыштышаш одал.
- 9) Марий йылме уроклан кумло у мутым тунемшаш улына.
- 10) Нуно икте-весым ужшаш огытыл.

* *спортсмен* 'athlete', *шольо* '(younger) brother', *кылмаш (-ем)* 'to freeze', *экспедиций* 'expedition'

4. Put the following sentences into the plural.

- 1) Мый кодшо арняште Москошко кайынем ыл'е.
- 2) Тый кунам пашатым пытарынет ыл'е?
- 3) Тудо мый декем кастене пурынеже улмаш.
- 4) Йоча рушарнян ече дене мунчалтынеже улмаш.
- 5) Мый тудлан шонымемым *каласен пуынем ыл'е.

* *каласен пуаш (-эм)* 'to tell'

5. Transform the sentences according to the following pattern: *Мый сўаныш каен шым керт.* -> *Мый сўаныш кайынем ыл'е, но каен шым керт.*

- 1) Эчан кечывал марте пашажым ыш пытаре.
- 2) Йоча-влак *уда игечылан көра чодыраш каен ышт керт.
- 3) Рвезе шонымыжым шуктен ыш керт.
- 4) Веруш модышым поген налаш монден.
- 5) Студент *диплом пашам возен ыш пытаре.

* *уда* 'bad', *диплом* 'diploma', *диплом паша* 'diploma thesis'

6. Read the following dialogue.

- Эчан, тый мыланем книгам кондынет ыл'е, кондышыч мо?
- Ямдылен пыштенам ыл'е да кондаш мондышым.
- Туге гын эрла кондаш ит мондо.
- Йөра.

7. Match up the questions and answers

- 1) Диплом пашам кунам кафедрыш пуыман улмаш?
 - 2) Таче институтыш мыняр шагатлан толман ыл'е?
 - 3) Тенгече кастене мом ыштыман улмаш?
 - 4) Тыланда эрдене *мынярылан кын'елман ыл'е?
 - 5) Уна-влакым кузе ончыман улмаш?
- a) Шукым ышташ күлеш ыл'е: концертше вет вашке лиеш. У мурым, мутлан, тунемынна, вургемым ургенна да түлеч моло.
 - b) Ик арня ончычак күлеш ыл'е, но кызытат лиеш, шонем.
 - c) Толмешкышт, пörтым *эрыктыман ыл'е, тамле *чесым ямдылыман ыл'е да, нуным порын вашлийын, пырля *веселан жапым эртарыман ыл'е.
 - d) Южгунам кудытлан, южгунам шымыт марте *малаш лиеш ыл'е.
 - e) Латкокытат пелылан, но *шукын *вараш кодыныт.

* *мынярылан* 'at what time, when', *эрыкташ (-ем)* 'to clean', *чес* 'refreshments, food and drink', *веселан* 'merrily', *малаш (-ем)* 'to sleep', *шукын* 'in large numbers', *вараш кодаш (-ам)* 'to be late'

8. Say what you wanted to do yesterday.

- 1) go /*мияш (-ем)*/ to the library /*книгагудо*/
- 2) buy tickets for /*ILL*/ the theater
- 3) write an invitation for /*ILL*/ a birthday (party)
- 4) call my grandmother
- 5) water the flowers
- 6) nothing at all
- 7) sleep all day
- 8) study Mari

9. Translate into Mari

- 1) She wanted to come visit us last week.
- 2) It turns out she wanted to marry him for a long time.
- 3) One would have needed to make the dough for layered pancakes with oatmeal.
- 4) In order not to be late, (we) would have had to leave earlier.
- 5) We wanted to come on Saturday, but there were no tickets.

10. Turn the following sentences into necessitive sentences, and translate them: *Йыван пашажым ныл шагатлан пытарен.* → *Йыван пашажым ныл шагатлан пытарышаш улмаш.* 'Yuvan had to finish/should have finished his work by four.'

- 1) Елун шўжарже мыйым сўаныш ўжын.
- 2) Кодшо арняште Стапан эргыж деч серышым налын.
- 3) Нуно шуматкечын толыныт.
- 4) *Погынымаш ик шагат гыч пытыш.
- 5) *Савуш сўан калыкым мурьктен да куштыктен.

* *погынымаш* 'meeting', *савуш* 'best man'

11. Match the clauses marked with 1–5 with one of the main clauses marked with a–e.

- 1) Ме вашкышаш ыльна, уке гын ...
 - 2) Мый серышым пуышаш ыльым, садлан ...
 - 3) Те *семестр мучко тунемшаш ыльда, вет 3 кечыште ...
 - 4) Тый тенгече билетым налшаш ыльыч, таче ...
 - 5) Йолташем дене куд шагатлан Шкетан театр ончылно вашлийшаш ыльна, ...
- a) ... вич экзаменым *сдатлышаш улыда.
 - b) ... но тудо ыш тол.
 - c) ... театрыш каяш *кутырен келшышна.
 - d) ... *самолётыш вараш кодын кертына ыл'е.
 - e) ... паша деч вара эше *почтыш пурышым.

* *семестр* 'semester, term', *сдатлаш (-ем)* 'to pass (an examination)', *кутырен келшаш (-ем)* 'to agree', *самолёт* 'airplane', *почто* 'post office'

12. Read the following text.

- Елу, айда кугарнян «Марий касыш» каена.
- Пеш кайынем ыл'е, да, очын'и, ом керт.
- А *амалже могай?
- Шушаш арняште шўжарем марлан кая, а мый эше пөлекымат налын шуктен омыл. Мом налашат ом пале. Ала канашым пуэн керта?
- Сўан пөлекым налаш куштылгыжак огыл. Вет тудо *ўмырешлан шарнаш кодшаш. Южо енге кызыт пөлек олмеш оксам веле *кучыктен пуа. Мыланем *гын тыгай *койыш ок келше.
- Мыят *тыгак шонем.

* *амал* 'cause, reason', *ўмырешлан* 'forever', *кучыкташ (-ем)* 'to hand over, to give', *кучыктен пуаш (-эм)* 'to hand over, to give', *гын* '(here:) as for, concerning', *койыш* '(here:) custom, tradition', *тыгак* '(here:) just like this'

13. Answer the following questions about the text *Сўаныште*.

- 1) Сапаевмыт Пўнчеръялыш молан толыныт?
- 2) Сўан годым унам кө сийла?
- 3) Ача-ава самырык-влаклан могай сугынымым пуат?
- 4) Сўан годым могай семүзгар дене шоктеныт?
- 5) Качын суртыштыжо *оръен мом ыштышаш?

* *оръен* 'fiancée; bride'

14. Read the following invitation to a wedding, and the reply it prompted.

Шергакан Люда ден Саша!
 Ме тыланда сўанна нерген *увертарена.
 Сўан 14-ше июнышто 18 шагатлан «*Онар» *рестораныште эртаралтеш.
 *Пагален ўжына.

Вера ден Валерий

* *увертараш (-ем)* 'to notify, to inform', *онар* 'giant', *ресторан* 'restaurant', *пагален ўжына* 'welcome'

Шергакан Вера ден Валерий!

Ме Тендам *алал кумылын сўан кечыда дене саламлена да пиалым, кужу ўмырым, тазалыкым тыланена. Индеш эрган, шым ўдыран лийза! 41 *осалым *тошкалын, 41 порым ыштыза! Икте-весым йўратен, эр ўжарала волгалт илыза!

Люда ден Саша

* *алал* 'kind, good', *алал кумылын* 'from the bottom of one's heart', *осал* 'bad, evil', *тошкалаш (-ам)* 'to step (on)'

15. Read the following excerpts from a lonely hearts column. Excerpts 1–4 were written by women; excerpts a–d were written by men. Play matchmaker!

- 1) Мый 27 ияш *шкет ўдырамаш улам. *Кўкшытем 170 *см. *Капкылем *вияш, *яшката. Кок йочам уло. Ялыште илем. Шке *пачерем уло. Мыйын семынак шкетын *орланыше *пўръемым вашлияш шонем.
- 2) Мыланем 42 ий. *Шемалгырак, мотор чуриян улам. *Капем пеш кугужак огыл. Марлан шукертак лектынам, но *ойырленам. Музыкым пеш йўратем. Еным пагалыше, поро, весела ўдырамаш улам. Шукертсек *илыш йолташым вашлияш шонен илем. Вучем вашмутым.
- 3) Мый 49 ияш шкет ўдырамаш улам. Кўкшытем 150 см, капкылем вияш. Пеш моторжак омыл. Пашам *фермер озанлыкыште ыштем. Илаш верем уло, но шкетын йўсө. Мыланемат илыш йолташ лектеш манын, *ўшанен кодам.
- 4) Мыят *ялт шкет улам. Н'игө-н'игө мыйын уке. Йочам лийын огыл, а марием дене ойырлен улына. *Йолагай пўръемым ом пагале. Шкеже *арулыкым, музыкым йўратем. Каен кертам тудын дек, ал'е тудо шке мый декем толын кертеш. Суртем уло. Илем *Морко районышто.

* *шкет* '(here:) single', *күкшым* 'height', *сантиметр (см)* 'centimeter', *капкыл* 'build, stature', *вияш* 'slender, tall', *яшката* 'well-built, stately', *пачер* 'apartment', *орланаш (-ем)* 'to struggle, to suffer', *пөръен* 'man', *шемалге* 'blackish', *кап* 'body', *ойырлаш (-ем)* 'to separate, to break up', *илыш йолташ* 'spouse, companion in life', *фермер* 'farmer', *ўшанаш (-ем)* 'to believe; to trust; to hope', *ўшанен кодаш (-ам)* 'to believe; to trust; to hope', *ялт* 'completely', *йолагай* 'lazy', *арулык* 'cleanliness, order', *Марко* '(town in Mari El, Russian *Марки*)'

- a) Мый шкетын илем. Ачам ден авам уке улыт. Ватан-шочшан лийын омыл. Күкшытем 176 см, *нелытем 70 *кг. *Аракам ом йў, *тамакым ом *шупш. *Тыматле, поро ен улам. Мыланем 47 ий *темеш. Редакций полшымо дене ала *пелашым муам, чатката капаным, весела кумыланым. Илем ялыште.
- b) «Ўдырамаш корно» *лаштык ала мыланем пелашым муаш полша? Мыланем 52 ий. Күкшытем 166 см. Йўмаш, шупшмаш уке. *Образованием кыдалаш *специальный. Шкет илыше ўдырамаш дене палыме лийнем. Пачерем уке, илаш куснаш *көнем.
- c) Илем ялыште. 30 ияш улам. Күкшытем 170 см. *Армий радам гыч пөртылмө деч вара фермер озанлыкыште *шофёрлан *ыштем. Тамакым шупшам, но н'имогай *йўсылык деч посна *шуэн кертам. Аракалан шўман омыл. Авай дене пөртыштына илена. Озанлыкыштына *ик радам дене чыла уло. Икте гына ок сите – мыланем шўм пелаш да авайлан сай *шешке. Ала *вашешта, шонем, ялыште илаш келшыше 23–27 ияш поро марий ўдыр ал'е ўдырамаш. Серыш дене пырля шкенжын *фотосүретшым колта гын, эшеат сай лиеш ыл'е. Йодам: уда шонымаш дене *серыме огеш күл.
- d) Йўд *ПЫЧКЕМЫШ! Мардеж *пире гай *урмыжеш. Йўштө йўр *окнам *перкала. Чонлан туге *йокрок, изи йочала *шортын колтымо шуэш. Изи годым, ава *оныш *пызнен, шортын колтет – ава, вуй гыч *ниялтен, лыпландарен, поро *шомакым каласен, чоным *сöрастара ыл'е. А ынде авай сöрастарен ок сене. *Лач пагалыме да йöратыме ўдырамаш веле кертеш. Мый витле ияш улам. Ўшанем, мыйын гаяк шкетын орланыше ўдырамаш мыланем вашешта.

* *нелыт* 'weight', *килограмм (кг)* 'kilogram, kilo', *арака* 'vodka; wine; alcohol', *тамак* 'tobacco', *шупшаш (-ам)* 'to pull; to smoke', *тыматле* 'modest, calm', *темаш (-ам)* 'to fill up (intr.); to pass (age)', *пелаш* 'wife, husband, spouse', *лаштык* 'page', *образованием* 'education', *специальный* 'specialized', *көнаш (-ем)* 'to agree', *армий* 'army', *армий радам* 'ranks of the army', *шофёр* 'driver, chauffeur', *ышташ (-ем)* '(here:) to work as', *йўсылык* 'hardships, difficulties', *шуаш (-эм)* 'to throw; to abandon, to drop', *ик радам дене* 'in general', *шешке* 'daughter-in-law', *вашешташ (-ем)* 'to answer, to reply', *фотосүрет* 'photograph', *сераш (-ем)* 'to write', *пычкемыш* 'darkness, dark', *пире* 'wolf', *урмыжаш (-ам)* 'to howl', *окна* 'window', *перкалаш (-ем)* 'to knock, to hammer', *йокрок* 'boring, dull', *шортын колташ (-ем)* 'to break out crying', *он* 'chest, breast, bosom', *пызнаш (-ем)* 'to huddle, to press oneself', *ниялташ (-ем)* 'to pat, to stroke', *шомак* 'word', *сöрастараш (-ем)* '(here:) to placate, to calm down', *лач(ак)* 'just, precisely; only'

16. Translate the following sentences into English.

- 1) Сумкан *тўжвал могырым иктаж-мо дене сорастарыман.
- 2) Пурла велым муру йўк шокта.
- 3) Южо калык эрвелым илыш дене, касвелым *колымаш дене *кылда.
- 4) Ик могырым, Саша сай *айдеме, вес могырым, пеш йолагай.
- 6) Эгерын пурла велжым *тышеч ужашат огеш лий.

* *тўжвал* 'outer, outside', *колымаш* 'death', *кылдаш (-ем)* 'to connect', *айдеме* 'human, person', *тышеч(ын)* 'from here'

17. Match the following riddles with the answers

- 1) Йога-йога, йоген ок пыте.
 - 2) Шке ок кой – *мўгырен-мўгырен шортеш.
 - 3) Тўжем *изак-шоляк ик *ўштым *ўшталыныт.
 - 4) Визытынат изи улыт, чыланат ик еш улыт, киен-киен *ноеныт.
- a) *кўдырчө
 - b) *кылта
 - c) *пурса
 - d) эгер

* *мўгыраш (-ем)* 'to roar; to rumble, to thunder', *ўштө* 'belt', *ўшталаш (-ам)* 'to put on a belt', *нояш (-ем)* 'to become tired', *кўдырчө* 'thunder', *кылта* 'sheaf', *пурса* 'pea'

18. Form emphatic forms of the following adjectives, following the pattern *таза* > *тап-таза*.

1) тымык 'quiet'	5) төр 'flat'
2) шыма 'gentle'	6) чара 'naked, bare'
3) тура 'steep'	7) сар(е) 'yellow'
4) яра 'empty'	8) чувар 'multicolored, speckled'

19. Translate the following sentences into Mari.

- 1) In Mari villages, girls get married at the age /*ияшын*/ of 16-18.
- 2) Vanya and Katya got married two years ago.
- 3) Anya married Miklay.
- 4) Echan married my dearest (girl) friend /*йолташ ўдыр*/.
- 5) I married into this village twenty years ago.
- 6) Serge, when do you think you'll get married?

20. Which of the two verbs given in the following sentences is appropriate in the given context? Note that in all cases, only one of the alternatives given is valid.

- 1) Кок арня гыч йолташем **деке** сўанышкыже ошкылам/каем.
- 2) Уремыште тыгай йўштö! Айда она мий/ошкыл, *лучо *такси дене кудалына.
- 3) Кевыт воктеч эртеда/коштыда гын, киндым *налын пуртыза, пожалуйста.
- 4) Москошко Йошкар-Ола гыч мыняр жап лекташ/кудалаш күлеш.
- 5) **Ожно** тыгай йўла үлмаш: сўан калык пöрт еда мурен-куштен коштын/ошкылын.
- 6) Тений кенежым ешге *Карелийышке миенна/лектынна.
- 7) Черле улам: мöнгыштö гына шинчем, кумшо кече уремыш ом кудал/лек.

* *лучо* 'rather, better, (you/...) should', *такси* 'taxi', *налын пурташ (-ем)* 'to buy and bring (home)', *Карелий* 'Karelia'

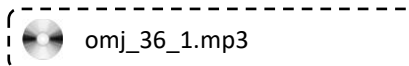
21. Translate the following sentences into English.

- 1) **Тиде** пагыт пеш неле лийын гынат, илен сепенна.
- 2) **Шыже** веке фруклан ак эркын шулдешт мия.
- 3) Кенежым ковамлан пакчаште полшен эртаренам.
- 4) **Пытартыш** ийлаште йоча *чот *шагалем мия.
- 5) **Тыште** тыгай пычкемыш – н'имат ужын сенаш ок лий.
- 6) Сай йолташем дене шижде йўдвошт кутырен эртаренна.

* *век(е)* 'to, towards', *фрукт* 'fruit', *шулдешташ (-ам)* 'to fall (prices)', *чот* 'number, quantity, amount', *шагалемаш (-ам)* 'to decrease, to diminish (intr.)', *йўдвошт* 'all night, through the night'

22. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following recording from *Mari El TV* about Mari food. A transcript is given below.

The recording is an excerpt of the video clip found at www.youtube.com/watch?v=HrDMSIoPaps.

вартыш	mixture, mix	овартыш мелна	fluffy pancake
газ	(here:) gas stove	салма	frying pan
и	and	сий	food and drink, entertaining
кокай	aunt	содо	sodium carbonate, soda
комака	oven, stove	утларакше	most of all
нөшмүй	vegetable oil	шонанаш (-ам)	to foam, to froth
овартыш	leaven, yeast		

Моло калык семынак марий калыкынат ойыртемалтше йўлаже, вургемже да кочкышыжо уло. Ожно марий калык ўяча, пулашкамуно, команмелна да моло тўрлө тамле сий дене унам шунен. Кызыт нине кочкыш-влакым ыштен моштышыжо-влак утларакше ялыште илат.

Качырий кокай, аважын конга воктене шогылтмыжым ужын, тамле сийым ышташ тунемын. А марий ешыште кажнын шке ойыртемалтше рецептше лийын. Теве овартыш мелнам налаш. Тидлан руашым кастене лугат, эр марте тудым шуаш кодат. Руашым салмаш пыштыме деч ончыч тушко муным, ик совла нөшмүйым да содым пыштат. Чыла вартышым шонанмешке лугат, вара тудым конгаште ал'е газыште күэштыт.

«Мый... эреак тыгайым күэштына. Ялыштат тыгак күэштме, ялыште илен улына гын... Комака уке вет тыште. Вот и ... тыгай *салмаэш күэштына...»

* *салмаэш*: variant of *салмаш*